

3. Бонеліс М.Д. Об основных способах образования горных терминов в современной английской горнорудной терминологии // Вопросы романо-германской филологии. – Москва: 1-й МГПИИЯ, 1961. – С. 204–243.
4. Былинович В.Н. Структурно-семантические и функциональные характеристики основных частей речи в системе научно-технической терминологии (на материале немецкого языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. пед. ин-т ин. языков. – Минск, 1977. – 25 с.
5. Генари В.А. Происхождение нескольких продуктивных моделей образования новых терминов в английской радиоэлектронике // Второй семинар по вопросам теории и практики перевода научной и технической литературы. – Москва, 1969. – С. 3–4.
6. Гречко В.А. О структуре словаря науки // Тезисы докладов III-й лингвист. конф. "Актуальные проблемы лексикологии". – Новосибирск, 1971. – С. 7–9.
7. Дацюк Л.С. Семантична характеристика англійських термінів у галузі фізики напівпровідників // Іноземна філологія. – Львів: Вища школа, 1987. – С. 25–29.
8. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 248 с.
9. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / ЛГПИ им. Герцена. – Л., 1964. – 18 с.
10. Кочан И.Н. Именное словообразование в системе украинской технической терминологии (на материале радиотехники: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / ИЯ им. А.А. Потебни. – Киев, 1987. – 17 с.
11. Литвин О. Загальноживана лексика – джерело поповнення термінологічних систем // Тези II-ї Міжнародної наукової конф. "Проблеми української науково-технічної термінології". – Львів, 1993. – С. 107–109.
12. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. – 158 с.
13. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. – М.: Русский язык, 1976. – 200 с.
14. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Харків: В-во Харк. ун-ту, 1968. – 72 с.
15. Прохорова В.Н. О некоторых явлениях в словообразовании специальной терминологии русского языка в XIII веке // Сборник статей по языкознанию, посвященный акад. В. Виноградову. – М., 1958. – С. 263–278.
16. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 148–164.
17. Семко Н.М. Динаміка словотворчих моделей англійських термінів у субмові механізації процесів сільськогосподарського виробництва // Іноземна філологія. – 1987. – № 86. – С. 23–30.
18. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
19. Фасеев Ф.С. Способы образования терминов в татарском литературном языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / МГПИИЯ. – М., 1958. – 18 с.
20. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 160 с.
21. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
22. Hoffinan L. Toward a theory of LSP // Zachsprache. – 1979. – J. 1. – H. 1–2.
23. Oxford Student's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1984. – 769 p.

Ніна Іщенко

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ СИНОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ МІЖ СЛОВОТВІРНИМИ СТРУКТУРАМИ

Вихідною теоретичною передумовою для інтерпретації явища синонімії є лексичне значення, яке зумовлюється низкою факторів. Перш за все, це об'єктивна дійсність, з якою співвідноситься мовна одиниця. Предмети та явища дійсності, їхні властивості та відношення

відображаються в свідомості людини як результат складної взаємодії мови та мислення, мовного значення та відповідного логічного поняття.

Логіко-предметне значення визначається через відношення мовної одиниці до конкретного предмету дійсності, до конкретної ситуації. Тому логіко-предметне значення відзначає конкретні предмети, конкретні явища і конкретні комунікативні ситуації.

Мовне відображення об'єктивної дійсності, основний мовний зміст лексичної одиниці є логіко-понятійне значення або власне семантичне значення лексичної одиниці. Таке значення визначається через "вибіркове" відношення знака до відповідного поняття, деякими ознаками змісту якого одна лексична одиниця може відрізнятися від іншої або протиставлятися іншим аспектам лексичного значення.

Зміст логіко-понятійного значення чітко структурований. Структурне значення – формальна характеристика властивостей лексичної одиниці, яка визначає її місце в системі мови, її взаємодію з іншими мовними одиницями на рівні парадигматичних та синтагматичних відношень. Ці відношення дозволяють узагальнювати і диференціювати лексичні одиниці за їхньою значущістю і валентністю.

Лексична одиниця має прагматичний характер, основний та додатковий зміст. Додатковий зміст накладається на семантику слова і виражає різні емоційно-експресивні характеристики та оцінки.

Таким чином, лексичне значення має чотири компоненти:

- предметно-логічне;
- логіко-понятійне;
- структурне;
- емотивне.

Із суті та структури лексичного значення мовних одиниць випливають суть та дефініція синонімів.

Під синонімами розуміють слова, що мають спільність чи близькість лексичного значення, тобто спільність чи близькість його складових компонентів у сукупності. Таке визначення дозволяє виділити у структурі синонімів загальні та розрізнявальні компоненти, згідно з якими ці мовні одиниці можуть уподібнюватися чи розрізнятися [4, 60; 5, 129].

Об'єктом нашого дослідження є однокореневі словотвірні синоніми, підхід до яких суттєво відрізняється від підходу до різнокореневих.

Зведення однокореневих словотвірних синонімів до спільного або близького лексичного значення (на основі одного і того самого кореня) чи виявлення семантичних та стилістичних відмінностей одного синоніма від іншого здається досить розпливчатим, тому що існує ряд важливих моментів у визначенні суті однокореневих словотвірних синонімів. Одним з таких моментів є їх структурний компонент, їхня морфологічна структура, яка також являє собою сукупність безпосередньо складових. Отже, суттю однокореневих синонімів є комбінаторність, тобто сукупність формальних, логіко-предметних та семантичних (логіко-понятійних) компонентів, які повинні досліджуватися як на морфологічному й словотвірному, так і на семантичному рівнях.

Словотвірні синоніми – це похідні з різною морфологічною структурою (кореневі, з нульовим афіксом, афіксальні), які мають спільну кореневу морфему, тотожну або не тотожну твірну основу, тотожне або близьке лексичне значення в цілому чи в одному / декількох його компонентах, які розрізняються семантичними, стилістичними, морфологічними, валентно-дистрибутивними особливостями.

Предметом даної статті є розгляд шляхів виникнення та розвитку синонімічних відношень між словотвірними структурами, в основному, на лексичному рівні, але під впливом словотвірних факторів, без яких процес встановлення синонімічних відношень між похідними стає неможливим.

Розгляд однокореневих словотвірних синонімів базується на концепції синонімічної значимості, до якої належать концептуальні поняття: синонімія, синонім, синонімізація, синонімічні відношення.

Синонімізація – процес, коли слова вступають в синонімічні відношення в певних умовах, процес встановлення смислової схожості слів, процес зближування слів. В основі

даного процесу полягає принцип спільності, сукупність спільних критеріїв синонімічності. Вважаємо, що для синонімізації лексичних одиниць логіко-предметна, логіко-понятійна спільність, тотожність лексичного значення – це абсолютна необхідність.

Синонімічні відношення – системні відношення в сфері тотожних або близьких за лексичним значенням слів. Вони характеризуються силою та суттєвістю їх семантичних зв'язків і включають ту відмінну ознаку, яка характерна тільки для одного із синонімів. В основі синонімічних відношень лежить принцип відмінностей, тобто ті диференційні ознаки, які зумовлюють характер і тип синонімічних відношень.

Встановлення і розвиток синонімічних відношень між афіксальними утвореннями слід розглядати у зв'язку з розвитком системи мови, її основного словникового складу як наслідок певних мовних лексичних та словотвірних процесів. Лексичні умови виникнення словотвірних синонімів, які виражаються в певній кореляції близьких за значенням слів, визначаються і зумовлюються їх словотвірними особливостями. Тому семантика і структура цих утворень – це єдине ціле, складові частини якого взаємопов'язані та взаємообумовлені. Вплив структурних, лексичних та словотвірних факторів на зовнішню та внутрішню форму словотвірних синонімів пов'язує їх зі словотвором, з одного боку, і з лексикою – з іншого. У зв'язку з цим, слід назвати не власне лексичні, а лексико-словотвірні процеси формування словотвірних синонімів. Лексичні, лексико-словотвірні і словотвірні фактори взаємопов'язано впливають на умови виникнення словотвірних синонімів.

Як відомо, в основі лексичних і словотвірних процесів лежать внутрішні закономірності розвитку словникового складу мови, вплив яких на виникнення словотвірних синонімів виявляється у ряді лексичних процесів у тісній взаємодії зі словотвірними.

Перш за все, словотвірні синоніми-іменники можуть виникати під впливом модифікацій лексичного значення, під якою розуміють розширення або звуження семантичного обсягу слів.

Розширення семантичного обсягу твірних основ нульової похідності здійснюється за рахунок нових значень, які були набуті в результаті приєднання багатозначних префіксів. Так, слово **Kleidung** утворено від дієслова **kleiden**, який служить твірною основою для утворення дієслова **bekleiden** за допомогою префікса **be-**. Дієслово **bekleiden** зберігає значення твірного дієслова і набуває нових значень за рахунок префікса **be-**. У зв'язку з придбанням нових значень у дієслова **bekleiden** з'явилась необхідність та можливість утворення нової субстантивної структури іменника **Bekleidung**. Іменник **Bekleidung**, який існує паралельно до іменника **Kleidung**, утворено не безпосередньо від твірної дієслівної основи **kleid**, а від префіксальної дієслівної твірної основи **bekleid-**. Свідченням синонімічності однокорених утворень **Kleidung – Bekleidung** є, перш за все, набір загальних сем, які пов'язані одна з одною ієрархічними відношеннями. Обидва слова мають:

- загальну граматичну сему, яка позначає предмет;
- загальну лексико-граматичну сему, яка виражає значення збірності;
- загальну категоріально-лексичну сему, яка позначає сему "одяг".

Ознакою синонімічності служить також збіг у словниковій дефініції цих слів більшості лексико-семантичних варіантів, які містять загальну сему "одяг".

Однак слід підкреслити, що синоніми як лексичні одиниці існують та функціонують в системі мови, поки вони мають диференційні ознаки. Для слова **Kleidung** відмінним лексико-семантичним варіантом є лексико-семантичний варіант "плаття", але для слова **Bekleidung** відмінністю служить лексико-семантичний варіант "оббивка".

Звуження лексичного значення – це зменшення семантичного обсягу слова в процесі його історичного розвитку або в контексті його мовленнєвого вживання. Внаслідок звуження основного лексичного значення здійснюється уточнення смислового змісту слова. Так, слово основного словникового складу **Lohn** має такі лексико-семантичні варіанти:

- "заробітна платня";
- "нагорода", "винагорода".

Лексико-семантичні варіанти лексичного значення цього іменника уточнюються, конкретизуються іншими однокореними утвореннями **Lohnung, Belohnung**, які вступають в синонімічні відношення з основним словом **Lohn**. Слово **Lohnung** утворено від дієслова **lohnen**, який є синонімом до дієслова **lohnen**. Утворення "**Lohnung**" підтверджує і уточнює

основне значення "Lohn" – "заробітна платня". Іменник **Belohnung** має другий ступінь від дієслова **belohnen**, який був, у свою чергу, утворений від дієслова **lohn** за допомогою префікса **be-**. Тому дієслово **belohnen** посилює основне значення і позначає не просто "платити, або оплатити", але "винагородити за що-небудь". Іменник **Belohnung** не тільки зберігає своє основне номінативне значення, але і набуває від своєї твірної основи значення "винагорода" з елементами посилення, значущості дії, уточнення основного значення слова **Lohn**.

Таким чином, існує синонімічний ряд **Lohn – Löhnung – Belohnung**, у якому ступінь синонімічних зв'язків проявляється по-різному. Максимальний ступінь синонімічності між словами **Lohn – Löhnung**, частковий між **Lohn – Belohnung**, мінімальний синонімічний зв'язок між **Löhnung – Belohnung**; останній синонімічний зв'язок можна назвати опосередкованим.

Значний інтерес становлять нові значення в семантичній структурі слів, які виникають на основі метафоричного переносу. Метафоричні значення одного слова можуть вступати у синонімічні відношення з основним значенням іншого однокореневого слова або з його лексико-семантичними варіантами. Так, утворення **Taumel – Taumelei** синонімічні в спільному значенні "похитування", але ці слова як синоніми відрізняються один від одного тим, що слово **Taumelei** внаслідок метафоричного переносу набуло додаткового значення "оп'яніння".

На основі метафоричного переносу синонімічні відношення встановились також між однокореновими іменниками **Verderb – Verderbnis**. Дані слова проявляють синонімічну спільність в номінативному значенні "зіпсуття", відмінність в переносному значенні слова **Verderbnis** ("моральний розпад").

Розвиток синонімічних відношень може здійснюватися на базі полісемії слова. В плані синонімії багатозначне слово є цікавим тим, що відбуваються зміни в співвідношенні значень словотвірних паралелей, які проявляються в семантичній тотожності чи в семантичній близькості і не завжди реалізуються одночасно і за всім обсягом слова. Синонімізація може відбуватися за основним значенням, за лексико-семантичним чи семантичним варіантом, які знаходяться в парадигматичних відношеннях і дають можливість вибрати для кожного поняття одне значення. Лексико-семантичні варіанти багатозначного слова можуть бути опорними для одного чи декількох синонімічних рядів, які характеризуються відомою семантичною близькістю. Домінанта може і не бути своєрідною точкою відліку, з якою співвідносяться інші члени ряду. Так, слово **Schade** має такі значення:

- "шкода, збиток";
- "втрата, утрата";
- "пошкодження, зіпсованість".

На базі цього багатозначного слова утворюються два синонімічних ряди:

Schade – Schaden – Schädigung – "шкода, збиток";

Schade – Schädhaftigkeit – Beschädigung – "пошкодження, зіпсованість".

Утворення й існування нового слова на базі іншого багатозначного порушує той безумовний стан у мові, коли при появі нового слова з цим же значенням відбувається або смислова диференціація між ними, або одне зі слів виходить із вжитку. Однак наявність паралельних синонімічних форм є свідченням того, що багатозначне слово внаслідок своєї складної і багатогранної структури має великий потенціал для розвитку синонімічності між однокореновими утвореннями.

Поява словотвірних синонімів на лексичному рівні пов'язана з розпадом дублетних пар внаслідок семантичного і стилістичного розмежування. Цей процес проявляється, зокрема, в стилістичному обмеженні або розширенні вживання одного із дублетів: **Steige – Stiege**. Слово **Stiege** має більший семантичний обсяг ніж слово **Steige** в результаті своєї похідності. З розвитком вторинних значень в процесі похідності пов'язане також семантичне розмежування дублетів: **Supplik – Supplikation**. Слово **Supplikation**, маючи значення "клопотання" (високий стиль), в результаті своєї похідності набуло нового значення "прохання", що стало нормою в системі мови.

Встановлення синонімічних відношень може здійснюватися на рівні понятійного компонента лексичного значення мовних одиниць з однокореновими морфемами.

Головним для формування лексичного значення є зв'язок слів з відповідними поняттями. Таке значення визначається "вибірковим" відношенням слова до поняття, а саме тим, що зі

змісту поняття вибираються ті ознаки, за допомогою яких одна лексична одиниця відрізняється від інших за своїм змістом або відтінком змісту. Зміст поняття має непросту структуру, допускається розклад на його складники, тобто на ознаки, які пов'язані один з одним всередині структури. Так, поняття "біг" виражається в німецькій мові рядом однокоренових утворень: **Lauf, Laufen, Lauferei, Gelaufe**. Наведені іменники мають спільні взаємопов'язані понятійні ознаки: 1) дія, 2) дія, яка здійснюється людиною або твариною, 3) швидкість, інтенсивність. На основі спільності понятійних ознак іменники набувають спільне лексичне значення "біг". Спільні поняття, спільне лексичне значення дають підставу для синонімічності цих лексичних одиниць. Вона підтверджується наявністю відмінної понятійної ознаки "безперервна дія і негативне відношення до нього (біганина)" в словах **Lauferei – Gelaufe**, яка відрізняє ці слова від інших однокоренових слів.

Поняття і слова – елементи різних систем: системи мислення і системи мови, тому лексичні значення відрізняються від поняття тим, що в них присутні елементи мовного характеру:

- внутрішня форма слів, мотивуюча ознака;
- експресивно-стилістичні відтінки;
- асоціативні ознаки.

Внутрішня форма як ознака номінації входить у змістову структуру похідного слова, виявляє тісні зв'язки з референтом, пояснює зв'язок похідного слова з твірним. Похідні слова співвідносяться з твірними основами за семантичними ознаками, які входять у мотивуючу частину значень, тобто у внутрішню форму слова. На думку І.С. Улукханова, в значення словотвірно мотивованих слів входять:

- мотивуюча частина (твірна основа);
- частина, яка виражається словотвірним формантом;
- семантичні компоненти, які не входять ні в мотивуючу, ні у формантну частину [7, 41].

Мотивуюча частина, спільна для похідного і твірного слів, є втіленням їх семантичної близькості. Але в деяких випадках одна із мотивуючих ознак може і не входити до складу основних семантичних компонентів лексичного значення похідного слова, тому однією із диференційних ознак однокоренових синонімів є збіг або незбіг мотивуючої частини у похідного і твірного слів.

Так, однокореневі іменники **Schreck** (жах, страх, переляк) – **Schrecknis** (жах) встановлюють свої синонімічні відношення за рахунок набування мотивованим словом мотивуючої ознаки мотивуючого слова, яка служить відмінністю, що підтверджує їх паралельне функціонування.

Однокореневі іменники встановлюють синонімічні відношення на основі сміслових відмінностей, які не торкаються понятійного ядра лексичного значення. Сміслові відмінності зумовлені тим, що в основі більшості синонімів лежить не тотожність, а близькість лексичних значень. Ці відмінності проявляються в різному семантичному обсязі лексичних значень – широкому або вузькому. Однокореневі похідні **Verwendung – Anwendung** представлені різною кількістю лексико-семантичних варіантів: **Verwendung** (4), **Anwendung** (2). Різниця в кількості лексико-семантичних варіантів зумовлена словотвірними формантами – системним префіксом **ver-** і напівпрефіксом **an-**, який як напівпрефікс є нестабільним в системі мови, тому що посідає проміжне становище між самостійним словом (**an-** частина мови, прийменник) і префіксом. Сміслові відмінності виявляються також у кількісному складі лексико-семантичних варіантів лексичних значень словотвірних синонімів: **Tätigkeit** (6 ЛСВ) – **Betätigung** (4 ЛСВ). Обмежений склад ЛСВ слова **Betätigung** викликаний другим ступенем його похідності від префіксального дієслова **betätigen** з більш вузьким семантичним обсягом.

Прагнення мови до оновлення своїх лексичних засобів найбільше проявляється у сфері експресивної лексики, де значну роль відіграє різний ступінь експресивного та емоційного забарвлення слів. Як відомо, експресія – явище стилістичного характеру, воно властиве не тільки лексичним одиницям, але й словотвірним засобам.

Синонімічні відношення можуть встановлюватися між кореновими стилістично нейтральними лексемами, з одного боку, і суфіксальними утвореннями з стилістично забарвленими суфіксами – з іншого.

Суфіксальні утворення виступають як синоніми до кореневих слів, виражаючи при цьому, по-перше, відтінок якості та інтенсивності, по-друге, відтінок зневажливості. Так, словотвірні синоніми **Klatsch – Klatscherei** ("мазюкання") є прикладом відтінку якості, а синоніми **Liebe – Liebelei** виражають відтінок презирства ("не любов, але флірт"). В деяких афіксальних утвореннях особливо відчувається експресивно-емоційне забарвлення, яке не змінює змісту, а накладається на зміст, виражає відношення до денотату, тобто є співзначенням у структурі слова. Так, іменники **Bettel – Bettelei** є синонімами в більшості своїх значень:

- "жебраківання, старцювання";
- "дрібниця".

Для вираження тривалої дії, яка безперервно повторюється на базі слова **Bettel**, випливає ще один іменник **Gebettel** зі значенням "жебраківання як канючення", який вживається у просторічному стилі. **Gebettel** характеризується однозначністю через своє пізнє виникнення і через свою префіксально-суфіксальну структуру. Ряд однокореневих слів **Bettel – Bettelei – Gebettel** проявляє синонімічність у спільному значенні "жебраківання", а ці однокореневі похідні диференціюються морфологічною структурою, стилістичним і функціональним забарвленням.

Отже, синонімічні відношення між однокореновими структурами можуть встановлюватися за різними процесами, які відбуваються на лексичному та словотвірному рівнях. На лексичному рівні словотвірні синоніми виникають в результаті процесів, пов'язаних з лексичним значенням, яке модифікується під впливом словотвірних факторів і створює умови для синонімічних відношень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережан С.Г. Совпадение отдельных элементов смысловой структуры слов как основа синонимичности // Изв. АН СССР, СЛЯ. – 1976. – Т. 26. – Вып. 3. – С. 254–264.
2. Васильев Л.М. Проблема лексического значения и вопросы синонимии // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 16–25.
3. Виноградова Р.И. Словообразовательные синонимы с неотделяемыми префиксами в некоторых семантических разрядах deverbiaльных и десубстантивных глаголов в современном немецком языке // Вопросы анализа спецтекста. – Уфа, 1975. – Вып. 3. – С. 3–22.
4. Евгеньева А.А. О некоторых особенностях лексической синонимии русского языка // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 53–73.
5. Звегинцев В.А. Замечания о лексической синонимии // Вопросы теории и истории языка. – Л., 1963. – С. 127–142.
6. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 147 с.
7. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. – М.: Наука, 1977. – С. 32–49.

Людмила Крайняк

ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВ СЛОВОСКЛАДАННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (на прикладі категорії "імперативних" композитів)

Лінгвістична думка володіє великим доробком щодо теорії словоскладання як особливого і надзвичайно продуктивного процесу утворення нових слів у сучасній англійській мові. Але, безперечно, існує безмежна кількість проблем, які не були яскраво висвітлені та певним чином описані в науковій літературі. Нагальна потреба у глибшому дослідженні питань словоскладання виникає з вимогами часу, з невпинним ростом інформаційного потоку в суспільстві. Загалом складне слово у його різноманітній інтерпретації привертало і продовжує привертати увагу дослідників. На даний час простежуються такі основні тенденційні напрямки у теорії композитології, як:

- Семантико-орієнтований (лексикологічний), у центрі якого складне слово як лексико-семантичний феномен, тобто не допускаються синтаксичні зв'язки між компонентами складного слова (Ахманова О.С., Смирницький А.І., Мешков О.Д.).